

Ortadoğu'nun Kaderini Değiştiren Mektup: Balfour Deklarasyonu

2017, Ortadoğu'nun kaderini belirleyen birçok olayın yüzüncü yıl dönümüdür. Bundan tam yüz yıl önce, 1917'nin 2 Kasım'ında yazılan ve daha sonra Balfour Deklarasyonu olarak adlandırılacak olan üç cümlelik bir mektup, bölgenin tarihini kökten bir şekilde değiştirmesi açısından bu olayların belki de en önemlisidir. Bu deklarasyona ve asırlık mirasına karşı tutumlar, kişilerin veya kurumların sahip oldukları siyasi ve dinî yaklaşımlara göre farklılaşmaktadır. Dolayısıyla bazılarının bayram addettiği bu yıl dönümü, başta Filistin halkı olmak üzere tüm İslam dünyası için bir felaketin sene-i devriyesidir. Ne olursa olsun bu mektup, bölge tarihi açısından son dört yüz yıllık dönemin (1516-1917) bir antitezi olarak çatışma ve kaos döneminin başladığı bir kırılma noktasını teşkil eder.

Balfour Deklarasyonu, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) devam ederken malum tarihte İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour'un İngiltere Yahudilerinin ve uluslararası Siyonist hareketin liderlerinden Lionel Walter Rothschild'a yazdığı ve İngiliz hükümetinin Filistin topraklarında Yahudiler için 'milli bir yurt' kurulması fikrini desteklediğini açıkladığı bir bildiridir. 1918 yılında Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından da kabul edilmiştir. Balfour Deklarasyonu yayınlandığı sırada Filistin'deki Yahudi nüfusu 56.000 civarındaydı ki bu 600.000 olan Arap nüfusunun %10'undan daha azı demektir.^[i] Deklarasyon ayrıca ironik bir şekilde 'Yahudi-olmayanlar' olarak tanımladığı ve o dönemde bölgede yaşayanların %92'lik kesimini oluşturan Filistinli Arapların haklarının korunacağı ifadesini de içerir:

*"Majesteleri'nin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için milli bir yurt kurulmasına olumlu gözle bakmaktadır ve bu amaca ulaşılmasına yardımcı olmak için elinden geldiğince çaba gösterecektir; Filistin'de hâlen mevcut Yahudi-olmayan halkların toplumsal ve dinî haklarına ya da Yahudilerin diğer ülkelerdeki hak veya politik statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı net bir şekilde anlaşılmalıdır."**

A. J. Balfour, kendi adıyla tarihe geçen bu metinde birbirine tamamen zıt iki vaatte bulunmuştur; bir yandan hâlihazırda üzerinde başka bir milletin yaşadığı toprakları Yahudilere vâdederken, diğer yandan yaşadıkları toprakları başkasına vâdedilen milletin haklarına herhangi bir zarar gelmeyeceğini iddia etmiştir. Bu ifadelerin içerdiği paradoks, ilk vaadin gerçekleşmesinin ardından, ikinci vaadin aksi gelişmelerin yaşanmasıyla tarihî tecrübe ile de kanıtlanmıştır. Zira Filistin meselesi, Araplar ve Yahudiler arasında taraflardan birinin elde ettiği her şeyin diğer taraf için mutlak zarar olduğu sıfır toplamı (zero-sum) bir oyundur. Bu deklarasyonun en kısa ve net tanımı şu şekilde yapılmıştır:

"Bu öyle bir belgedir ki, onunla bir millet, diğer bir millete üçüncü bir milletin toprağını büyük bir gösterişle vâdetmiştir. Üstelik kendisine vaatte bulunulan o millet, daha millet bile değil, sadece dinî bir toplulukken ve toprak da, vâdedildiği sırada dördüncü bir millete, yani Osmanlı'ya aitken..."^[ii]

Bu tanımda iki önemli noktaya değinilmektedir. İlki, 2 Kasım 1917 tarihinde deklarasyon ilân edildiğinde Filistin'in hukuken Osmanlı Devleti'ne ait olduğu gerçeğidir. Meşhur İngiliz kumandan General Sir Edmund Allenby komutasındaki İngilizler Ekim sonunda Filistin içlerine girmişler ve sırasıyla Gazze, Yafa ve Kudüs'ü ele geçirmişlerdir. İngilizlerin bölgeyi teslim aldıkları tarih 9 Aralık 1917'ye tekabül etmektedir. Bu bilgiler ışığında, İngiltere'nin başka bir devlete ait olan toprakları başka bir millete vâdetmesinin hukuksuzluğu oldukça açıktır. Burada hatırlanması gereken bir diğer nokta ise, resmî bir belgede bölgenin İngilizlerin eline geçmesine yönelik olarak Kudüs'ün son mutasarrıfı İzzet Bey'in İngiliz Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafıdır:

"Her milletçe mukaddes olan Kudüs'te bazı mekânlara iki günden beri obüsler düşmektedir. Hükümet-i Osmaniye'ce sırf emâkîn-i diniyyeyi (dinî mekânları) tahripten vikayeten (korumak için) asker kasabadan çekilmiş ve Kamame ve Mescid-i Aksa gibi emâkîn-i diniyyenin muhafazasına memurlar ikame edilmiştir. Tarafınızdan da bu yolda muamele edileceği ümidiyle işbu varakayı Belediye Reisi Vekili Hüseyinzade Hüseyin Bey ile gönderiyorum efendim. Kudüs Müstakil Mutasarrıfı İzzet. 8-9/12/1917"^[iii]

Bu belgenin de gösterdiği üzere, bölgenin merkezi olarak Kudüs'ü İngilizlere karşı müdafaa eden Osmanlı askerleri, mutlak olarak askerî, stratejik veya ekonomik zayıflıklar sebebiyle değil, aynı zamanda İngilizlerin bölgeyi ele geçirmek için giriştikleri bombardımanın kutsal mekanlarda oluşturabileceği tahribatı

önlemek kaygısının da etkisiyle şehirden çekilerek bölgeyi İngilizlere bırakmak durumunda kalmıştır.

Deklarasyonun tanımında değinilen ikinci önemli nokta ise, o dönemde özellikle Batı'da yaşayan Yahudilerin büyük çoğunluğunun kendilerini etnik bir topluluktan ziyade dinî bir cemaat olarak gördükleri gerçeğidir. Nitekim İngiltere'de 18. yüzyılın sonundan itibaren eşit vatandaşlık hakkına kavuşarak özellikle siyasette etkin konumlar elde eden Yahudiler, bu konumlarını kaybetmemek adına Yahudi kimliklerinin sadece dinî boyutuna vurgu yaparak geniş topluma entegre olmaya çalışmışlar, Siyonist milliyetçilerin aksine Filistin'e dönme idealini en başından beri reddetmişlerdir. Dolayısıyla Lucien Wolf, Claude Montefiore, Edwin S. Montagu ve Laurie Magnus gibi isimler Balfour Deklarasyonu'nu Yahudilerin geleceği açısından oldukça tehlikeli bulmuşlar ve kabul etmemişlerdir. Balfour Deklarasyonu'nun İngiliz parlamentosundaki Yahudiler arasında yarattığı bu tartışma ortamı sonucunda, Yahudilere Filistin'de bir vatan vâdeden bu kararın kabulünden sadece birkaç gün sonra 1917'de anti-Siyonist bir kurum olan İngiliz Yahudiler Birliği (League of British Jews) kurulmuştur. Bu örgüt, Yahudiliğin bir ulus değil bir din olduğu, Siyonistlerin bu dinî boyutu arka plana atmalarının yanlış olduğu ve Siyonizm'in tam olarak antisemitizmin istediği sonucu üreteceği gerekçesiyle Siyonizm'e karşı çıkmıştır. O dönemde Amerika'da yaşayan ünlü haham Judah Magnes de Yahudilere Filistin'de bir devlet vâdeden Balfour Deklarasyonu hakkında "Emperyalizm'in Yahudi halkına kötü hediyesi" yorumunda bulunmuştur.^[iv] Aynı zamanda o döneme kadar Osmanlı Filistininde yaşayan Yahudiler, burayı Osmanlılardan alma gibi bir istek veya çaba içinde değillerdi. Hatta Siyonist faaliyetlerin uzun süredir Filistin'de yaşayan Yahudilerle Araplar arasında egemen olan iyi ilişkilere zarar vereceğinden endişeleniyorlardı.^[v] Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere bu deklarasyon, o dönemde Yahudilerin büyük çoğunluğunun çeşitli gerekçelerle Siyonizm-karşıtı olması sebebiyle Yahudiler arasında da kuşkuyla karşılanmıştır.^{**} Ne var ki Chaim Weizmann ve Lord Rothschild gibi Siyonist Yahudilerin baskıları, savaş döneminde değişen şartlara binaen İngiliz hükümetinin çıkarlarıyla örtüşünce, İngiliz hükümeti Siyonizm yanlısı bir tutum benimsemiştir.

Balfour Deklarasyonu'nu ortaya çıkaran âmillerden en önemlisi İngiltere'nin savaştan galip ayrılmaya endişesi ve emperyal arzularıdır. 1917'de gerek Rusya'da meydana gelen devrim sonucu İngiltere'nin yanında yer alan Rusya'nın savaştan çekilmesiyle doğabilecek boşluğun yarattığı endişe, gerek Almanya'nın, gerekse müttefiki olmasına rağmen Fransa'nın Filistin bölgesinde etkin konuma gelmesiyle İngiltere'nin Süveyş Kanalı ve Hindistan'a giden yollar üzerindeki kontrolünü kaybedebileceği düşüncesinin verdiği tedirginlik, İngiltere'nin o dönemde marjinal bir düşünce olan Siyonizm'i desteklemesinin ve deklarasyonu yayınlamasının arkasında yatan başlıca sebeplerdir. Aynı zamanda da Yahudilerin etkin konumda olduğu Amerika Birleşik Devletleri'ni Yahudiler üzerinden savaş ve kendi safına çekerek savaşı kazanma ümidi, İngiltere'nin Siyonizm'i desteklemesinin en önemli sebeplerindendir. Bu deklarasyonun ardından 24 Nisan 1920'de imzalanan San Remo ve Ağustos 1920'de Sevr antlaşmalarının ardından Filistin, 24 Temmuz 1922 yılında Milletler Cemiyeti^{***} tarafından İngiltere'nin manda yönetimine bırakılmıştır. Bu dönemde Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'in Siyonist olması nedeniyle, İngiliz manda yönetiminin Yahudilerin lehine olan tutumu ve Siyonist politikalar çerçevesinde Yahudi göçünün sürekli devam etmesi üzerine Filistinliler 15 Nisan 1936'da üç yıl süren büyük Arap ayaklanmasını başlatmışlardır.^[vi] 1917 yılında Osmanlı'nın bölgeden çekilmesinden sonra bu topraklar 1948 yılına kadar İngiliz işgal yönetimi idaresinde kalmıştır.^[vii] Bu süreçten sonra Siyonistler ve Araplar arasındaki dinmeyen çatışmalar sebebiyle 1947 yılında bölgeden çekilen İngilizlerin ardından Birleşmiş Milletler 29 Kasım 1947'de iki-devletli çözümü sunmuş; ancak, bölünmeyi istemeyen Filistinlilerin bu teklifi reddetmelerinin ardından Siyonistler, 15 Mayıs 1948'de Siyonist İsrail rejiminin kuruluşunu ilan etmişlerdir. Bu tarihten itibaren de yüzyıllarca barış içinde yaşamış olan iki halk arasındaki çatışma günümüze kadar tırmanarak devam etmiştir.

1923'ten itibaren bölgede faaliyet gösteren İngiliz işgal rejimi, dört yüz yıllık huzur çağının defterini kapatmış, çatışma ve kaosun, kan ve gözyaşının bir asırdır dinmediği huzursuzluk dönemini başlatmıştır. İsrail'in kurulmasının önünü açan bu emperyalist politikalar, bölgede yüzyıllardır karşılıklı anlayış çerçevesinde bir arada yaşayan farklı medeniyetleri birbirine düşürmüş, bölgeyi Ortadoğu'nun kanayan yarası haline getirmiştir.

Bugün Balfour Deklarasyonu'nun bir mirası olarak Filistin'de bir halkın en temel haklarından dahi mahrum edildiği uygulamalara karşı dünyanın dört bir yanında giderek artan sayıda gösteriler düzenlenmektedir. Ne var ki demokrasi, insan hak ve özgürlükleri gibi 'en ileri değerlerin' temsilcileri olduğunu iddia eden devletler, Filistin'de bir asırdır yaşanan trajediyi görmezden gelmekte, hatta daha da ileri giderek Balfour'un mirasından 'gurur duyduklarını' dile getirmektedirler.^[viii] Deklarasyonun yüzüncü yılının arifesinde İngiltere'nin İsrail rejiminin yanında olduğunu ve bıraktıkları miras ile gurur duyduklarını açıklaması, 2006 yılından bu yana Fetih ve Hamas arasında çift başlı bir yapı gösteren Filistin liderliğinin Ekim 2017'de tarihi bir karar ile Ramallah'ta Uzlaş Hükümeti kurmalarının ardından yeniden ifade edilmesi, bu birleşmenin Siyonizm destekçilerinde yarattığı tedirginlik ile açıklanabilir. Yüz binlerce

Filistinlinin ölümüne, beş milyondan fazlasının yerinden edilerek mülteci durumuna düşmesine sebep olan bu insani kriz, özür ile telafi edilebilecek bir şey değildir. Bu insani krizin önüne geçilebilmesi, en azından giderek büyümesinin önlenmesi için mevcut durumdan sorumlu olan devletlerin ilk olarak atmaları gereken adım, sebep oldukları acılar ve haksızlıkları itiraf etmek olmalıdır.

[i] Avi Shlaim, **Filistin'i Bölüşmek: Kral Abdullah, Siyonistler ve Filistin'i Taksim Siyaseti 1921-1951**, çev. Muttalip Tütüncü, İstanbul: Küre Yayınları, 2011.

*Orijinal Metin: "His Majesty's Government view with favour the establishment in Palestine of a national home for the Jewish people, and will use their best endeavours to secure the implementation of this programme, being clearly understood that nothing shall be done which may prejudice the civil and religious rights of existing non-Jewish communities in Palestine." Bkz. Isaiah Friedman, "Balfour Declaration", **EJd**^{2nd}, III, 85-89.

[ii] Arthur Koestler, **Analyse d'un Miracle** Aktaran: Roger Garaudy, **İlâhî Mesajlar Toprağı Filistin**, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011.

[iii] İsmet Üzen, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H. H. Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)", Fırat Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2011, s. 1-10.

[iv] Bkz. Moshe Menuhin, **The Decadence of Judaism In Our Time**, Beirut, 1969, s. 315-316.

[v] Von Kressenstein-Friedrich Kress, "Im ha-Turkim el Taalat-Suez", Tel Aviv: Maarakhot, 2002'den aktaran Rabkin, **Yahudilerin Siyonizm Karşıtı**, İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2017, s. 1-10.

** İngiltere'nin Balfour Deklarasyonu ile Yahudilere yaptığı çağrı, tarihte bir ilk değildir. 1799'da Mısır seferine çıkan Napolyon ve 1860'ta III. Napolyon Filistin'de bir devlet kurma çağrısında bulunmuşlardı. Ancak bu teklifler Yahudiler arasında hiçbir yankı uyandırmamıştır.

***Sözleşmesinin 22. maddesine göre, Osmanlı idaresi altında bulunan Filistin'in geçici olarak manda rejimine verilmesi ve gereken şartlar oluşturulması için bir komisyon kurulması ve bu komisyonun tavsiyelerine göre bir yönetim kurulması ve bu yönetimle ilgili hakların verilmesine karar verildi.

[vi] Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XXV/3, 2016, s. 1-10.

[vii] Ahmet Emin Dağ, "Filistin: Ortadoğu Çatışmalarının Özü", **Ortadoğu Çatışmaları**, ed. A. E. Dağ, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2017, s. 1-10.

[viii] İngiltere Başbakanı Theresa May'in açıklaması. Bkz. <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-may-balfour-declaration-pride-israel-30.10.2017>